R.F.ƏSƏDZADƏ
filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
e-mail: r.asad-zade@mail.ru
:https://orcid.org/0000-0003-2458-2781

Azərbaycan Dillər Universiteti
(Bakı şəh., R.Behbudov küç., 134)

10.62021/0026-0028.2025.3.290

ERVE BAZENİN YARADICILIĞINDA ŞƏXSİYYƏT KONSEPSİYASI

Xülasə. *Fransız ədəbiyyatında "ailə romanisti" kimi tanınan Erve Bazenin yaradıcılığı şəxsiyyətin formalaşması, daxili psixoloji mübarizələri və sosial münasibətlər sistemi ilə sıx bağlıdır. Onun əsərlərində şəxsiyyət anlayışı ailə institutunun təsiri, cəmiyyətin mənəvi-etik normaları və fərdin daxili azadlıq axtarışı fonunda təqdim olunur. Bazen qəhrəmanlarını idealizə etmir, onları həm güclü, həm də zəif cəhətləri ilə göstərir, beləliklə, insan təbiətinin ziddiyyətli mahiyyətini açır. Yazıçının psixoloji təsvir ustalığı, dialoq və situasiya üzərində qurulmuş dramaturgiyası şəxsiyyətin çoxqatlı, dinamik strukturunu oxucuya aydın çatdırır. Onun əsərlərində şəxsiyyət həm fərdi seçimlər, həm də ailə və cəmiyyətin təzyiqləri arasında tarazlıq axtaran canlı, dəyişən bir varlıq kimi təsvir olunur.*

Açar sözlər: *şəxsiyyət, konsepsiya, problematika, yaradıcılıq, fransız ədəbiyyatı*

Fransız yazıçısı Erve Bazen dünya ədəbiyyatında ailə mövzusu və insan psixologiyasının incəlikləri ilə seçilən müəllif kimi tanınır. Onun əsərlərində şəxsiyyət anlayışı mərkəzi yer tutur və bu konsepsiyanın təhlili yazıçının bədii dünyasının əsasını təşkil edir. Eyni zamanda E.Bazen XX əsr fransız ədəbiyyatının "ailə romanı" janrında mühüm yer tutan müəlliflərindəndir. Onu "ailə romanisti" hesab edirlər: ailə – onun bütün romanlarının mərkəzi mövzusudur. Edvarda Kuzmina qeyd edirdi ki, "nikah psixologiyasının təhlili <…> yazıçı tərəfindən son dərəcə ətraflı və diqqətlə işlənmişdir". Tənqidçinin "Ailə həyatı" ("Le Matrimoine", 1966) romanı ilə bağlı qeyd etdiyi kimi, "bəşər nəslinin hər bir nümayəndəsi onu öz mövqeyindən oxuya bilər. Qadınlar bu romanı böyük rəğbətlə oxuyacaq, gündəlik böyük və kiçik dramlarını güzgüdəki kimi tanıyacaqlar. Kişilər isə romanı tam məmnuniyyətlə oxuyaraq, qəhrəmanla həmrəylik hissi keçirəcək, birlikdə qadını məişətdəki bütün çətinliklərdə günahlandıracaqlar. Və birdən-birə başa düşəcəklər ki, görünür, yazıçı onları tələyə salıb" [6, s. 87].

Yazışı, ailəni yalnız hadisələrin fonu kimi deyil, həm də insan xarakterini formalaşdıran başlıca amil kimi təqdim edir. "Ailə həyatı" ("Le Matrimoine", 1966) romanında E.Bazenin qəhrəmanı, əyalət vəkili Abel Bretodonun dili ilə 1953-dən 1967-ci ilə qədər ailə həyatının gündəlik salnaməsini təqdim edir. Abel deyir ki, romanistlər adətən yalnız sevginin başlanğıcı və sonu ilə maraqlanırlar, ortada qalan hissə isə onları cəlb etmir. "Bəs, soruşmaq lazımdır, elə ailə həyatı özü harada qaldı?" – deyə o soruşur. Üstəlik, müəllifin nikaha münasibəti qismən romanın adını izah edən epiqrafda ifadə olunur: "Mən "Ailə həyatı" ("Le Matrimoine") sözü ilə nikahda təbii olaraq qadından asılı olan hər şeyi, həmçinin bu günlərdə dişi aslanın payını erkək aslanın payına çevirməyə meyilli olan hər şeyi nəzərdə tuturam" [4, s. 3].

Ədəbi tənqidçilər dəfələrlə Bazenin, A.Jid və yaxud F.Saqan kimi, ahəngdar bir ailə haqqında "mifləri ifşa etməyə" çalışdığını vurğulayırdılar. Bununla birlikdə, əxlaqi və fəlsəfi cəhətlərə diqqət yetirən Jiddən fərqli olaraq, Bazen ailəni konkret insan təcrübəsi prizmasından, çox vaxt avtobioqrafik baxımdan nəzərdən keçirir.

Məqsəd və vəzifələr. E.Bazenin əsərlərində şəxsiyyət yalnız fərdin xarakterik xüsusiyyətləri kimi deyil, eyni zamanda onun sosial və ailə mühitindəki mövqeyi, münasibətləri və

daxili konfliktləri prizmasından dəyərləndirir. Yazıçının fikrincə, şəxsiyyət formalaşmasında ailə amili həlledici rol oynayır. O, ailəni insanın mənəvi və emosional inkişafının mərkəzi kimi təqdim edir və şəxsin kimliyi ilə ailə üzvləri arasındakı münasibətlərin qarşılıqlı təsirini dərindən araşdırır. Bu baxımdan mövzuya müraciətin əsas məqsədi müasir qloballaşan dünyamızda ailə institutunun problemlərinin aktuallığı ilə bağlıdır.

Eləcə də, tədqiqatın əsas məqsədi Erve Bazenin "Rezo ailəsi" trilogiyası, "Ailə həyatı" romanı və bir sıra digər əsərlər əsasında şəxsiyyət konsepsiyasının formalaşmasını izləyərək, onun əsas xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün əsas vəzifə olaraq E.Bazenin romanlarında şəxsiyyət konsepsiyasının araşdırılmasını seçmişik:

1. Müəllifin şəxsiyyət konsepsiyasının fəlsəfi və bədii əsaslarını müəyyənləşdirmək;
2. Qəhrəmanın daxili dünyasının təsvirinin xüsusiyyətlərini nəzərdən keçirmək;
3. Şəxsi dəyişikliklərin ailə və sosial kontekstlə əlaqəsini göstərmək.

Şəxsiyyət anlayışının fəlsəfi və bədii əsaslarını nəzərdən keçirək. Bazen ailənin yalnız təhkiyənin arxa planı deyil, həm də xarakterin formalaşmasında əsas amil olduğu müəlliflərdən biridir. Onun bədii metodu realist ənənəni naturalizmə yaxın psixoloji analizlə birləşdirir. Şəxsiyyət obrazında idealizasiyadan qaçaraq dəqiqlik və qərəzsizlik axtarır. Fəlsəfi baxımdan, Bazen fərdin azadlığını anlamaqda ekzistensializmə yaxındır. Lakin onun əsərlərində qəhrəmanlar nadir hallarda həqiqi azadlığa qovuşurlar; əksinə, onlar çox zaman keçmişlərinin girovuna çevrilirlər. Müəllif travmatik uşaqlıq təcrübəsinin emosional reaksiyalar və mənəvi münasibətlər formalaşdıraraq ömür boyu iz buraxdığını vurğulayır.

E.Bazenin "Rezo ailəsi" trilogiyası – "Əlində ilan" ("Viper in the Fist"), "Kiçik atın ölümü" ("La Mort du petit cheval") və "Bayquşun qışqırtısı" ("Le Cri de la chouette") – onun ailə mövzusundakı yaradıcılıq konsepsiyasını ən dolğun şəkildə ifadə edir. Burada ailə münasibətləri və şəxsiyyətin daxili azadlıq axtarışı dərin psixoloji və bəzən kəskin dramatik şəkildə təsvir olunur.

Bazenin təsvir etdiyi Rezo ailəsi tipik harmoniya nümunəsi deyil; əksinə, o, ailə daxilindəki sevgi çatışmazlığını, emosional zorakılığı və nəsillərarası qarşıdurmanı ön plana çəkir. Yazıçı qəhrəmanlarının xarakterini uşaqlıq təcrübəsi və ailə mühitinin təzyiqi fonunda açır.

Bazen üçün şəxsiyyət çoxqatlı, mürəkkəb sistemdir. O, fərdi daxili dünyasını, emosional reaksiyalarını və sosial davranışlarını bədii şəkildə incələyir. Yazıçının qəhrəmanları tez-tez ailədaxili problemlərlə üzləşir, bu da onların daxili konfliktlərinin, arzu və qorxularının dərinləşməsinə səbəb olur. Beləliklə, Bazenin əsərlərində şəxsiyyət həm daxildən, həm də xaricdən formalaşan dinamik proses kimi təsvir olunur.

E.Bazenin "Rezo ailəsi" trilogiyası ailə münaqişəsinin insan şəxsiyyətinə təsirini ən incə psixoloji detallarına qədər araşdırır. Burada ailə yalnız sosial institut kimi deyil, həm də şəxsiyyətin taleyini formalaşdıran, bəzən onu məhv edən güc kimi təqdim olunur. Bazenin qəhrəmanları azadlıq və daxili harmoniya axtarışında olsalar da, çox vaxt uşaqlıq travmalarının və ailə münasibətlərinin kölgəsindən çıxa bilmirlər. Bu isə yazıçının ailə və şəxsiyyət mövzusuna yanaşmasını reallığa uyğun canlandırmağa imkan verir və eyni zamanda problemin həllinə dərin humanistlik qatır.

E.Bazenin romanlarında şəxsiyyətin psixoloji aspektləri xüsusi önəm daşıyır. Yazıçı, insanın özünüdərk etməsi, daxili konfliktlərin həlli və emosional balans axtarışını ön plana çıxarır. Onun qəhrəmanları çox vaxt öz iç dünyaları ilə mübarizə aparır, bu da onların xarakterlərinin daha da dərin və təsirli şəkildə təqdim olunmasına imkan verir.

Bundan başqa, Bazen şəxsiyyəti yalnız fərdi xüsusiyyətlərin toplusu kimi deyil, eyni zamanda ictimai və mədəni kontekstlə sıx bağlı olan bir quruluş kimi görür. O, müasir cəmiyyətin insan həyatına təsirini, ailənin funksiyalarının dəyişməsini və bunun şəxsiyyətə əks-səda verməsini bədii dillə ifadə edir.

"Əlində ilan" romanında ananın qəddar, hakimiyyətçi xarakteri uşaqların psixikasında dərin iz buraxır. Əsərin avtobioqrafik kökləri müəllifin öz anası ilə münasibətlərinə işarə edir.

Burada şəxsiyyətin formalaşması yalnız genetik və sosial amillərlə deyil, həm də sevgi və qayğının olmaması ilə əlaqələndirilir.

Bazenin əsərlərində şəxsiyyətin əsas formalaşma məkanı ailədir. O, ailəni insanın mənəvi inkişafının və özünü tanımasının başlanğıc nöqtəsi hesab edir. Məsələn, "Əlində ilan" romanında baş qəhrəman ailədaxili münasibətlərin mürəkkəbliyindən əziyyət çəkir. Burada şəxsiyyətin formalaşmasında ailənin həm dəstək, həm də məhdudlaşdırıcı rol oynadığı aydın görünür. Qəhrəmanın daxili dünyasında yaşanan qarışıqlıq, ailənin gözləntiləri ilə şəxsi arzuları arasında qalan ziddiyyətlər şəxsiyyətin mürəkkəbliyini nümayiş etdirir.

Bu roman Bazenin ən önəmli əsərlərindən biridir və şəxsiyyətin ailə və sosial mühitlə qarşılıqlı əlaqəsi mövzusunu əsas götürür. Baş qəhrəman, ailədəki qaydalar və gözləntilərlə şəxsi arzuları arasında qalır. Ailənin psixoloji təzyiqi onun özünüdərk prosesini çətinləşdirir. Burada şəxsiyyət, ailə daxilində yaranan ziddiyyətlərin təsiri altında inkişaf edir. Qəhrəmanın daxili narahatlığı və özünə inamsızlığı onun şəxsiyyətinin formalaşmasında mühüm rol oynayır. Bazen göstərir ki, şəxsiyyət təkcə genetik və fərdi xüsusiyyətlərdən deyil, həm də ailə münasibətlərindən asılıdır.

E.Bazenin yaradıcılığında ailə münaqişəsi yalnız məişət və məişət qaydaları ilə bağlı deyil, həm də dərin mənəvi-psixoloji ziddiyyətlərlə bağlıdır. Qəhrəmanlar tez-tez valideynlərinin davranış modellərini, hətta onlardan uzaqlaşmaq istədikdə belə, təkrar edirlər. Əsərlərdə ailə üzvləri arasında sevgi və ünsiyyət körpüsü əksər hallarda qırılmışdır; dialoq yerinə susqunluq və gizli düşmənçilik hökm sürür. E.Bazen burada "natüralist dəqiqlik" nümayiş etdirərək qəhrəmanların hisslərini idealizə etmir, onları həm zəif, həm də qəddar tərəfləri ilə təqdim edir.

Bazen vurğulayır ki, "uşaqlıq travması ömür boyu insanın emosional reaksiyalarını və əxlaqi qərarlarını müəyyənləşdirir" [1]. Travma yalnız şəxsi psixologiyada deyil, ailə institutunda da özünü göstərir: zorakılıq və soyuqluq nəsildən-nəsilə ötürülür. Romanın avtobioqrafik xarakteri ona xüsusi kəskinlik verir. Jan və anası arasındakı münaqişə xüsusi təhkiyədən kənara çıxır: fərdin zorakı nəzarətlə mübarizəsi üçün metafora çevrilir. İlan soyuq ehtiyatlığı simvolizə edir, yumruq isə sıxılmış ilan isə burada basdırılmış iradəni ifadə edir.

Qeyd etdiyimiz kimi, roman avtobioqrafik xatirələrə əsaslanır və ailədə psixoloji zorakılığın salnaməsidir. Baş qəhrəman Jan Rezo, uşaqları tərəfindən "folka" (fransız dilində "folle" sözündən – "dəli") ləqəbini qazanmış ana tərəfindən davamlı təhqirlərə məruz qalır. Bir epizodda Jan, ananın qəsdən uşaqlara emosional yaxınlıqdan necə imtina etdiyini izah edir: "onun nəvazişləri yumruğundakı ilan kimi idi: nəvazişlər sərbəst buraxılmırdılar, qəddar, soyuqqanlı hesablama ilə dozalanırdılar" [1, s. 76]. Başlıqda göstərilən bu məcaz romandakı şəxsiyyət anlayışının mahiyyətini ifadə edir: uşağın daxili dünyası gizli təcavüzün yığılmasına və ailədən uzaqlaşmasına səbəb olan emosional zülmün altında formalaşır.

Yazıçı göstərir ki, keçmişi anlamaq və qəbul etmək azadlığa gedən yolda vacib mərhələdir. E.Bazen şəxsiyyətin psixoloji aspektlərini çox ustalıqla əks etdirir. Onun qəhrəmanları çox vaxt öz daxili aləmləri ilə mübarizə aparır, bu da onların xarakterlərinin çoxşaxəliliyini və dərinliyini vurğulayır. Məsələn, "Kiçik atın ölümü" romanında qəhrəman, cəmiyyətin və ailənin qoyduğu sərhədləri aşmağa can atarkən daxili narahatlıqlarla üzləşir [2]. Bu əsərdə şəxsiyyət həm daxili dünyasının zənginliyi, həm də xarici mühitin ona qoyduğu məhdudiyyətlər fonunda təhlil edilir.

Trilogiyanın ikinci hissəsi qəhrəmanın tətbiq olunan ailə modellərindən qaçmaq cəhdini nümayiş etdirir. Lakin bu proses onun üçün çox ağrılıdır: Jen, bir çox reaksiya və mühakiməsinin uzaqlaşmağa çalışdığı tərbiyənin birbaşa nəticəsi olduğunu başa düşür. Simvolik xarakter daşıyan "kiçik atın ölümü" uşaqlıq illüziyalarının rədd edilməsi, eyni zamanda emosional dəstəyin itirilməsidir.

Fəlsəfi baxımdan E.Bazen ekzistensializmə yaxın dayanır: o, şəxsiyyətin azadlıq uğrunda mübarizəsini göstərir. Lakin azadlıq, demək olar ki, heç vaxt tam əldə olunmur. Qəhrəman-

lar ya keçmişin yükündən, ya da daxili qorxularından xilas ola bilmirlər. “Kiçik atın ölümü” əsərində azadlığa doğru addım atmaq qəhrəman üçün həm qələbə, həm də itki mənasına gəlir.

Bazenin nəsrindəki ekzistensial intonasiya göz qabağındadır: bir insan daim azadlıq və asılılıq arasında, keçmişi qəbul etmək və onu inkar etmək cəhdi arasında seçim etməyə məhkumdur. Lakin yenə də, qeyd etməliyik ki, burada azadlıq tam azadlıq kimi deyil, öz məhdudiyyətlərinin qaçılmazlığı şüuru ilə yaşamaq qabiliyyəti kimi başa düşülür.

E.Bazenin bədii üslubu kimi realizm və naturalizmin sintezini də göstərmək olar. Yazıçı hadisələri həyatın sərt reallıqları içində, lakin dərin psixoloji təhlillə təqdim edir.

Hətta mənfi qəhrəmanlarda belə, müəyyən səbəblərin və daxili ziddiyyətlərin olduğunu göstərir. Eyni zamanda əsərdə avtobioqrafik çalarlar da nəzərə çarpır. Trilogiyanın emosional gücü onun müəllifin şəxsi həyat təcrübəsinə söykənməsindən qaynaqlanır.

“Bayquşun qışqırtısı” romanında isə yetkinlik dövründə belə uşaqlıq travmasının qəhrəmanın münasibətlərinə təsiri davam edir.

Romanda Bazen şəxsiyyəti sosial və mədəni sərhədlər fonunda araşdırır. Qəhrəmanların cəmiyyətin qoyduğu qayda və normalarla üzləşməsi onların daxili dünyasında böhran yaradır. Şəxsiyyət bu sərhədləri aşmaq və azad olmaq istəyir, amma eyni zamanda daxili qorxu və narahatlıqlar onu saxlayır. Yazıçı, şəxsiyyətin təkamülünün həm daxili, həm də xarici amillərlə formalaşdığını vurğulayır.

Bazenin əsərlərində qadın obrazlarının təsviri də mürəkkəb və ziddiyyətli şəkildə təsvir edilir. Janın anası zalım və soyuqdur, lakin daxili gücə malikdir. “Ailə həyatı” (“Le Matrimoine”) romanında həyat yoldaşı artıq düşmən deyil, qəhrəmanın xarakterini əks etdirən güzgüdür: onların evliliyi pis niyyət səbəbindən deyil, gözləntilərin və dəyərlərin uyğun gəlməməsindən dağılır. Gender aspekti əsasən hakimiyyət mövzusu ilə bağlıdır: qadınlar tez-tez nəzarət daşıyıcısı, kişilər isə bu nəzarətin obyektinə çevrilir.

“Ailə həyatı” əsərində yazıçı özünəməxsus ironiyayla vurğulayır: “Birlikdə yaşamağın ilk ilinin sonunda, nəticələrini yekunlaşdırmağı sevən Abel, həyat yoldaşının üstünlükləri və çatışmazlıqlarının bir növ siyahısını tərtib edir: səkkiz keyfiyyət onun lehinə danışır və eyni dərəcədə qarşı çıxır. Və başqa bir məyusedici nəticə: həyat yoldaşı çox xərcləyir. Abel bütün günü dəridən-qabıqdan çıxır, amma yenə də kifayət qədər pul yoxdur, çünki Mariettin oxuduğu qadın jurnalları daim ev işləri baxımından yeni bir şeylər təklif edir” [4, s. 98].

Əsərdə 50-60-cı illərin Anje şəhərində evlilik və ailəyə kişi baxışı təqdim olunur. Müəllif sevginin başlanğıcını və sonunu deyil, ortasını təsvir edir. Təhkiyə birinci şəxs, vəkil Abel Bretodo tərəfindən aparılır. Romanda münasibətlərlə bağlı bir sıra suallar qaldırılır: ailə həyatında ehtirası necə qorumalı, qohumlar ər və arvadın münasibətlərinə müdaxilə etdikdə nə etməli, ailədə uşaqlar həyat yoldaşlarını yaxınlaşdırır və ya əksinə bütün romantikanı məhv edir.

Əsas qəhrəman Abel ailə həyatının həyat yoldaşlarının özlərindən asılı olduğu fikrinə gəlir. O inanır ki, tam xoşbəxtlik yoxdur və bunu qəbul etsəniz, evlilik bədbəxtliyi fəlakət kimi görünməyəcəkdir.

Romanda qadınlar sırf kişilərin gözü ilə təsvir edilirlər və məhz onların ailə münasibətlərində pulun amansızcasına məhv edildiyi göstərilir. Uşaqlar dünyaya gələndən sonra isə əsas qadın qəhrəman – Mariett ərinin işi ilə maraqlanmağı tamamilə dayandırır, ancaq mütəmadi olaraq uşaqlar və ev üçün pul tələb edir. Ər və arvad arasında önlükdən və məişət əşyalarından bir divar böyüyür. Abel Mariettə xəyanət edir və ailədə sülhü bərpa etmək niyyətində olan Mariett idmana yazılır, pəhriz saxlamağa başlayır.

Əsərin sonunda qəhrəmanın yekunlaşdırdığı fikir belə səslənir: “Əzizim! Özümə sual verirəm ki, evləndiyim adam haradadır? Budur, burada; bəs evləndiyin haradadır? Və o da buradadır. İndi olduğumuz kimi. Hər ikimiz üçün çox şey bitdi. Demək istədim ki, hər şeyin başqa cür bitə biləcəyi barədə düşüncələr bitdi. Yaxşı, gələcək bizim üçün necə olacaq? Allahım, bəli bu hər birimizin xoş niyyətindən asılıdır. Dünyada tam xoşbəxtliyin olmadığını qəbul etmək kifayətdir (mənə belə xoşbəxtliyi göstər) və sonra fəlakət hissi yox olacaq, çünki

evlilik uğursuz oldu, bunu sırf nisbi hesab edəcək və kədərlərinizə toxunmağı dayandıracaqsınız" [4, s. 228].

Eyni zamanda təhlilə cəlb olunmuş əsərlərdə sosial və mədəni kontekst nəzərə çarpır. Qeyd etmək lazımdır ki, Bazenin əsərlərində şəxsiyyət yalnız fərdi xüsusiyyətlərin toplamı deyil, həm də sosial mühitin məhsulu kimi təqdim olunur. Müasir cəmiyyətin sürətlə dəyişən dəyərləri və ailə institutundakı dönüşümlər şəxsiyyətin inkişafına təsir göstərir. Məsələn, "Bayquşun qışqırtısı" əsərində qəhrəmanlar sosial təzyiqlərlə üzləşir, bu isə onların şəxsiyyətində həm böhran, həm də dəyişikliklər yaradır [3].

Trilogiyanın son romanı öz ailəsində harmoniya tapmağa çalışan yetkin Janı göstərir. Lakin keçmiş onun davranışına təsir göstərməyə davam edir. Bayquşun görüntüsü burada çox mənalıdır: bu həm hikmətin simvolu, həm də narahatlıq əlamətidir, emosional yaraların izsiz yox olmadığını xatırladır.

Bu əsərdə şəxsiyyət dəyişkən və mürəkkəb bir sistem kimi təqdim olunur. Qəhrəmanlar həyatlarının müəyyən nöqtəsində qarşılarına çıxan böhranlarla üzləşirlər. Bu böhranlar onların daxili aləminə təsir edir və şəxsiyyətlərinin yenidən qurulmasına gətirib çıxarır. Bazen göstərir ki, şəxsiyyət inkişafda dayanmır, əksinə, hər yeni təcrübə ilə dəyişir və formalaşır.

Bazen tez-tez qadınları şəxsiyyətin formalaşması prosesində mərkəzi obrazlar kimi təsvir edir və onların təsiri həm yaradıcı, həm də dağıdıcı ola bilər. "Əlində ilan" əsərində ana uşağın şəxsi azadlığını boğan avtoritar gücün təcəssümüdür. "Ailə həyatı" romanında qadın obrazı fərqli bir perspektivdə – dünya qavrayışındakı fərqlər səbəbindən tam qarşılıqlı anlaşmaya nail olmağı mümkünsüz bir evlilik ortağı olaraq təsvir olunur.

Bazen qəhrəmanlarını müəyyən bir sosial mühitə – XX əsrin ortalarında katolik Fransanın, sərt əxlaq normaları və sinfi bərabərsizlik fonunda təsvir edir. "Ailə həyatı" romanında evliliyin cəmiyyət tərəfindən şəxsiyyətlərin birliyi kimi deyil, sosial müqavilə kimi qəbul edildiyini göstərir. Şəxsi istəklərin və sosial tələblərin uyğunsuzluğu ailə dramının mənbəyinə çevrilir.

Bazen vurğulayır ki, şəxsiyyət vakuumda deyil, sosial strukturlar – dini, sinfi, mədəni çərçivəsində inkişaf edir. Onun qəhrəmanları daim daxili istəklərini boğan və ya özünü doğruldan bir vasitə halına gələn əxlaq normaları ilə qarşılaşırlar. Beləliklə, "Ailə həyatı" əsərində evliliklə bağlı sosial gözləntilər qəhrəmanların şəxsi istəkləri ilə birbaşa ziddiyyət təşkil edir. Müəllif bununla şəxsiyyət anlayışının cəmiyyətin təhlilindən ayrılmaz olduğunu göstərir.

E.Bazenin yaradıcılığında şəxsiyyətinin mənəvi kolorit problemi müsbət qəhrəman problemi ilə bağlıdır. Şəxsiyyətin pozitivliyi Bazen tərəfindən böyük dərəcədə onun üsyankar təbiətində görülür; daha dəqiq desək, yazıçı üçün üsyan müsbət şəxsi xüsusiyyətlərin təzahürlərindən biridir. Müəllifin fikrincə, üsyanın özünəməxsusluğu zamanla müəyyən qədər dəyişir. Belə ki, uşaqlıq və gənclik dövründə o, əsasən temperamentə, duyğuya tabe olur və ani emosional partlayışlarla ifadə olunur. Daha yetkin yaşlarda isə üsyan sağlam düşüncəyə, ağıla tabe olur, üsyankarın əqidə və prinsipləri ilə vəhdət təşkil edir.

Bazenin şəxsiyyəti bədii şəkildə təsvir etməsinə onun şəxsi bioqrafiyası da xeyli təsir göstərmişdir. Bazen yaradıcılığının avtobioqrafik xarakteri onun sənədliliyini və şəxsiyyətin ardıcıl şəkildə əks olunmasını təmin edir. Onun nəsr əsərlərində şəxsiyyət konsepsiyasının tədqiqi göstərdi ki, onun yaratdığı bütün obrazlar bir-birindən xeyli fərqlənir. Lakin onların hamısını birləşdirən, bizə yazıçının qəbul etdiyi əsas şəxsi xüsusiyyətləri əks etdirən insan portreti yaratmaq imkanı verən ümumi cəhətlər mövcuddur.

Yazıçının nəsr yaradıcılığının, xüsusilə də onun şəxsiyyəti mənəvi-estetik baxımdan bədii inikas etməsinin xüsusi əhəmiyyəti çağdaş ədəbiyyat nümunələri içərisindəki mövqeyi ilə izah olunur: bu əsərlər insan və cəmiyyət üçün mənəvi və ruhi boşluğun doğurduğu təhlükədən xəbər verir (1У.136, II2-II3).

İşin elmi nəticəsi. Beləliklə, E.Bazenin nəsr əsərlərindəki şəxsiyyət anlayışı psixoloji analiz, avtobioqrafiya və sosial tənqidin mürəkkəb vəhdətini təşkil edir. Yazıçı şəxsiyyəti ailənin həlledici rol oynadığı daxili keyfiyyətlər və xarici şərtlər arasındakı qarşılıqlı əlaqənin

məhsulu hesab edir. Bazen təsəlliverici illüziyalardan imtina edir və keçmişin silinə bilməyəcəyini göstərir: keçmiş şəxsiyyətin ayrılmaz bir hissəsinə çevrilir. Yazıçının romanları sanki, bir insanın ağrı və qarşıdurmadan keçərək dünyada öz yerini tapması üçün nələrə qadir olmasını təsvir edən bədii araşdırmalardır.

İşin elmi yeniliyi: məqalədə qaldırılan problem bir çox xarici ölkə alimləri tərəfindən tədqiq olunsa da onun milli ədəbiyyatşünaslığımızda tədqiqi ilk dəfədir ki, araşdırılımaya cəlb olunmuşdur.

İşin tətbiqi əhəmiyyəti: məqalədə tədqiq olunan mövzu, Bazen yaradıcılığında şəxsiyyət probleminin araşdırılması XX əsr fransız ədəbiyyatının ideya-estetik axtarışlarını, pozitiv qəhrəman probleminin təzahürünü, bədii sənədlilik və lirizmin sintezini anlamağa imkan verir. Bazenin şəxsiyyət modeli digər Avropa yazıçılarının qəhrəman konsepsiyaları ilə müqayisədə öyrənilə bilər, bu isə dünya ədəbiyyatında şəxsiyyət probleminin ümumiləşdirilməsinə xidmət edir. Mövzunun işlənməsi ali məktəblərdə dünya ədəbiyyatı, fransız ədəbiyyatı və ədəbiyyat nəzəriyyəsi fənlərinin tədrisində istifadə oluna bilər; tələbələrə "müsbət qəhrəman", "şəxsiyyət konsepsiyası", "bədii sənədlilik" anlayışlarını dərindən anlamağa kömək edir.

Nəticə etibarilə, E.Bazenin yaradıcılığında şəxsiyyət konsepsiyası çoxşaxəli və mürəkkəb sistem kimi təqdim olunur. Yazıçı bu konsepsiyanı ailə, psixologiya və sosial mühit aspektlərindən geniş şəkildə təhlil edir, insanın daxili dünyasını və xarici təsirlərini incəliklə üzə çıxarır. Yazıçı şəxsiyyəti dinamik, çoxqatlı sistem kimi təqdim edir, onun formalaşmasında daxili konfliktlərin, sosial təzyiqlərin və ailə münasibətlərinin rolu böyükdür. Bazenin əsərləri insanın özünü dərk etməsi, daxili aləminə səyahət və şəxsiyyətin dəyişkənliyi mövzusunda dərin ədəbi və fəlsəfi düşüncələr təqdim edir. Bazenin insanı mənəvi gücə, üsyankar ruh və sosial optimizmə malik fərd kimi təqdim etməsi müasir cəmiyyət üçün də aktualdır. Bu ideyalar gənc nəslin mənəvi tərbiyəsində, humanist dəyərlərin təbliğində əhəmiyyətlidir.

Ədəbiyyat

1. Базен, Э. Змея в кулаке / пер. с фр. – М.: Художественная литература, –1984. – 320 с.
2. Базен, Э. Смерть лошадки / пер. с фр. – М.: Прогресс, – 1986. – 295 с.
3. Базен, Э. Крик совы / пер. с фр. – М.: Радуга, – 1988. – 340 с.
4. Базен, Э. Супружеская жизнь / пер. с фр. – М.: Радуга, – 1989. – 288 с.
5. Корман, Б.О. Психологизм в литературе XX века / Б.О.Корман. – М.: Наука, – 1990. – 280 с.
6. Кузьмина, Э. Роман или исследование? // Литературное обозрение, – 1973, №7, – с.86-88.
7. Лотман, Ю.М. Структура художественного текста / Ю.М.Лотман, – М.: Искусство, –1970.
8. Moliné, G. Hervé Bazin et la famille / G.Moliné, – Paris: Seuil, – 1995. – 215 p.

R.F.Asadzade

The Concept of Personality in the Work of Herve Bazin

Summary

The work of Herve Bazin, known in French literature as the "family novelist", is closely related to the formation of personality, its internal psychological struggle and the system of social relations. In his works, the concept of personality is presented against the background of the influence of the institution of the family, the moral and ethical norms of society and the desire of the individual for inner freedom. Bazin does not idealize his characters, he shows them both their strengths and weaknesses, thereby revealing the contradictory nature of human nature. The writer's mastery of psychological representation, his dramaturgy based on dialogue and situation, clearly conveys to the reader a multifaceted, dynamic personality structure. In his works, personality is portrayed as a living, changeable being who seeks a balance between both individual choice and the pressure of family and society.

Keywords: *personality, concept, problematics, creativity, French literature*

Р.Ф.Асадзаде

Концепция личности в творчестве Эрве Базена

Резюме

Творчество Эрве Базена, известного во французской литературе как “семейный романист”, тесно связано с формированием личности, ее внутренней психологической борьбой и системой социальных отношений. В его работах понятие личности представлено на фоне влияния института семьи, морально-этических норм общества и стремления личности к внутренней свободе. Базен не идеализирует своих героев, он показывает их как своими сильными, так и слабыми сторонами, тем самым раскрывая противоречивую природу человеческой природы. Мастерство писателя в психологическом изображении, его драматургия, построенная на диалоге и ситуации, ясно передает читателю многогранную, динамичную структуру личности. В его работах личность изображается как живое, изменчивое существо, которое ищет баланс как между индивидуальным выбором, так и давлением семьи и общества.

Ключевые слова: *личность, концепция, проблематика, творчество, французская литература*

Rəyçi: filol.f.d., dos. X.İ.Əliyev

Redaksiyaya daxil olub: 15.08.2025